

FELSEFE DÜNYASI

2016/KIŞ/ WINTER Sayı/Issue: 64

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, Süreli ve Hakemli Bir Dergidir.

ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Yard. Doç. Dr.) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Editör / Editor

Prof. Dr. Celal TÜNER

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet İNAM (ODTÜ)

Prof. Dr. Celal TÜNER (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt Ün.)

Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR (Yıldırım Beyazıt Ün.)

Yard. Doç. Dr. Necmettin Pehlivan (Ankara Üniversitesi)

Yard. Doç. Dr. M. Enes KALA (Yıldırım Beyazıt Ün.)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve Tubitak/ULAKBİM tarafından dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is published biannually. It is indexed by Philosopher's Index and Tubitak/ULAKBİM since 2004.

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122

Kızılay - Çankaya / ANKARA

PK 21 Yenışehir/Ankara • Tel & Fax: 0 312 231 54 40

www.tufed.org.tr

Fiyatı / Price: 35 ₺ (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı / Design and Printed by.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alinteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11

Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

Basım Tarihi : Aralık 2016, 750 Adet

Ernest Sosa ve Entelektüel Erdemler

MAKALE GELİŞ TARİHİ : 09.10.2016 DÜZELTME: 21.11.2016 / YAYINA KABUL TARİHİ: 25.11.2016

Kemal BATAK*

Çağdaş analitik filozoflardan Ernest Sosa 1980 yılında yayımladığı ünlü “The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge”, adlı makalesinde ilk defa “entelektüel erdem” kavramını kullanarak erdem epistemolojisine dair önemli bir kavramı çağdaş epistemolojiye dair önemli bir tartışma vesilesiyle tedavüle sokmuştur. Onun bu kavramı kullanımı modern/çağdaş erdem epistemolojisinin başlangıcı kabul edilir. Sosa, bu makalesinde bilginin yapısına dair gerekçelendirme teorileri olan bağdaşımçı ve temelci gerekçelendirme teorilerini inceler ve onlara bir dizi eleştiri getirir. Her iki görüşün incelemesi, gerekçelendirme ve dolayısıyla bilgi konusunda karşılaştığı problemler makalenin neredeyse bütününe işgal eder. Son sayfada ise bu problemlere dair çözüme sahip kendi görüşünü şöyle bir gösterir. Burada altı çizilebilecek husus şu ki temelci ve bağdaşımçı gerekçelendirme teorisinin eleştirisi, bu iki görüşün taşıdıkları epistemolojik problemler, ki girişte bunlara kabaca temas edilecektir, erdem epistemolojisinin en önemli iki kavramından biri olan *entelektüel erdem* kavramının ortaya çıkışına neden olmuştur. Dolayısıyla, erdem epistemolojisinin en temel kavramlarından olan entelektüel erdem kavramı, sıklıkla bir dikotomi sergiledikleri düşünülen temelcilik ve bağdaşımçılık arasındaki “ezeli” sorunu çözerken ortaya çıkmıştır. Böylece, çağdaş erdem epistemolojisinin en temel kavramlarından entelektüel er-

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Doç. Dr.

1 *Midwest Studies in Philosophy* 5, (1980), s.3-25; bu makale kendisinin sonraki şu derlemesinde tekrar yayımlandı: *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s.165-191.

dem kavramının, 1980’de, temelci ve bağdaşımçı gerekçelendirme teorilerinin yetersizlikleri gibi negatif bir tez dolayımında ortaya çıktığı görülüyor.

Sosa’nın epistemoloji literatürüne sunduğu bu kavram güvenilir bir kavram olduğu için makale içindeki ara başlık bunu yansıtır: “Güvenilircilik: Bir Ahlaki Erdemler Etiği ve Bir Entelektüel Erdemler Epistemolojisi”.¹ Böylece, Sosa, bir bütün olarak epistemik gerekçelendirme problemi ile ilişkili olan *bilginin yapısı* üzerine söz konusu iki teoriyi yani temelcilik ve bağdaşımçılığı tartıştıktan ve saf halini reddettikten sonra kendi çözümünü entelektüel erdem kavramı ile teklif eder.

Bu yazıda yer verdiğim temelcilik, bağdaşımçılık, güvenilirlik gibi gerekçelendirme teorilerinin erdem epistemolojisi ile ilişkisini burada ve başka yazılarımda kurdum. Çağdaş epistemolojiye ait bu teorilerden temelciliğin Sosa erdem epistemolojisi ile ilişkisine Giriş’te, özellikle, birleşik bir teori olup olmama bağlamında, temas ediyorum. Ancak Sosa’nın yukarıda söz ettiğim negatif tezine dair, dolayısıyla, temelcilik ve bağdaşımçılık eleştirisine dair tam bir malumat için bir yazı yazdım.² Erdem epistemolojisinin güvenilirlik teorisi ile ilişkisine dair giriş malumatlarına da bir başka yazımda etraflıca temas ediliyor.³

Makaleye etik ve epistemolojik erdem teorisi arasındaki ilişki ile başlayalım. Ardından kabaca şu soru(n)lara temas edelim: Temelci epistemolojinin hangi yetersizlikleri entelektüel erdemi doğurdu? Sosa’ya göre, entelektüel erdem nedir ve ne tür entelektüel erdemler vardır? Entelektüel erdem epistemik gerekçelendirme ile ilişkisi nedir? Entelektüel erdem hangi çerçevede güvenilir bir kavramdır? Entelektüel erdemler yanılabilir mi? Şimdi Sosa’nın savunduğu bu yeti güvenilirliğini daha yakından inceleyebiliriz.

- 1 Ernest Sosa, “The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge”, *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s.189.
- 2 “Ernest Sosa’nın Temelci ve Bağdaşımçı Gerekçelendirme Eleştirisi”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı: 21 (2016).
- 3 “Ernest Sosa’nın Erdem Epistemolojisi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 34 (2016).

Giriş

Yukarıda söz ettiğim, “Güvenilircilik: Bir Ahlaki Erdemler Etiği ve Bir Entelektüel Erdemler Epistemolojisi” şeklindeki başlığın bize söylediği ilk şey, Sosa erdem epistemolojisinin güvenilirciliğin bir türü olduğu. İkincisi ise şu: Ahlaki erdemlere dair etik ile entelektüel erdemlere dair epistemoloji arasında, bir diğer ifadeyle, erdem etiği ile erdem epistemolojisi arasında bir ilişki vardır. Kökleri en azından Aristoteles’e kadar giden etikteki erdem teorisine göre, bir fiil, stabil eğilimlerin ya da erdemlerin sonucu olduğu için gerekçelendirilmiştir. Çağdaş felsefede erdem etiğine ilginin G. E. M. Anscombe’nin “Modern Moral Philosophy” adlı makalesiyle başladığı kabul edilir.⁴ Etik alanında yeniden canlanan erdem teorisine göre, ahlaki erdemler etik gerekçelendirmenin birincil kaynağıdır. Bir fiil, cesaret gibi ahlaki olarak erdemli eğilimler tarafından üretildiği için doğrudur. Sosa’nın çağdaş epistemoloji için yeni önerisi, erdemler çerçevesinde etik gerekçelendirme ile epistemolojik gerekçelendirme arasında iki aşamalı bir paralellik kurar:

Amacımız bakımından önemli bir adım gerekçelendirmenin tabakalaşmasıdır. Birincil gerekçelendirme, alternatifleriyle mukayese edildiğinde, değer hakkında büyük katkıları sebebiyle, erdemler ve diğer eğilimlere, fiilde bulunmak için stabil eğilimlere ilişkindir. İkincil gerekçelendirme, erdemlere ya da böyle diğer gerekçelendirilmiş eğilimlere dayanması bakımından tikel fiillere ilişkindir. Aynı strateji epistemolojide de verimli sonuçlar verebilir. Burada birincil gerekçelendirme, bizi hakikate ulaştırmada büyük katkısı sebebiyle *entelektüel* erdemlere, inanç elde etmek için stabil eğilimlere uygulanır. İkincil gerekçelendirme, entelektüel erdemlere ya da böyle diğer gerekçelendirilmiş eğilimlere dayanması bakımından tikel inançlara ilişkindir⁵

Erdem epistemolojisinin önemli bir kavramını -entelektüel erdem- çağdaş epistemoloji literatürüne kazandıran bu pasajdan muhtemelen şu sonuçlar çıkar: Etik ve epistemolojide erdem teorisi, birincil gerekçelendirme unsuru, kaynağı olarak, sırayla, ahlaki/entelektüel erdemleri gö-

4 *Philosophy*, 33 (1958).

5 Sosa, “The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge”, s.189.

rür. Yine etikte ve epistemolojide ikincil gerekçelendirme, sırasıyla, tikel fiillere/inançlara uygulanır. Sosa öncesi epistemoloji “inanç” temelli iken erdem epistemolojisinin kişinin temel özelliklerinden biri olan kişinin temel özelliklerinden biri olan entelektüel erdemi gerekçelendirme kaynağı olarak kabul etmesiyle, *kişi-temelli* bir epistemoloji savunulmaya başlanmıştır. Genel olarak erdem teorisine göre, tikel fiil ya da inanç ancak ikincil gerekçelendirmeye konu olabilir. Birincil gerekçelendirme faille, kişiye yani onun ahlaki/epistemolojik erdemine, eğilimine ilişkindir. Sosa öncesi epistemolojinin, modern epistemolojiyi de içine alacak bir biçimde, “inanç-temelli” olduğu düşünürsek (temelcilik: temel/temel olmayan *inanç*; bağdaşıcılık: bağdaşan *inanç*), Sosa’nın entelektüel erdemi gerekçelendirme kaynağı olarak kabul etmesinin çağdaş epistemolojide ne kadar köklü bir dönüşümü gösterdiği anlaşılabilir.

Sosa, duyu deneyimine dayanan liberal temelciliğe alternatif olması için *güvenilirci* bir çerçeveye oturarak andığı *entelektüel/epistemik erdemleri*, geleneksel epistemolojiden daha geniş çerçevede şu iki yöne işaret edecek biçimde kullanır: 1. Özne ve içsel doğa, 2. çevre ve epistemik topluluk.⁶ Buna göre, subjektivist bir epistemoloji olan modern temeli epistemoloji, yukarıda söz ettiğim gibi “inanç-temelli” olması nedeniyle, ikinci unsur (neredeysen) bütünüyle ihmal etmişken, erdem epistemolojisinde birinci unsurun güçlükleri *birleşik bir teori* olarak entelektüel erdem kavramıyla aşılmış olur. Zira Sosa’ya göre, entelektüel erdem çevreyle ilgili bir şeydir. Sosa’nın duyu deneyimine (iç gözleme) dayanan temelciliğe alternatif olarak sunduğu erdem epistemolojisi, temel inançları, niye sadece kendilerinin temel oldukları açıklanamayan, örneğin, duysal inançlarla açıklamıyor; gerekçelendirmeyi entelektüel erdemlere uyguluyor. Böylece, entelektüel erdem ya da *güvenilir bilişsel yeti*, sadece özne ile ya da daha tam ifade ile öznenin içsel doğası ile ilişkili değil, çevre ve toplumla da ilişkili olan bir kavram haline gelmektedir.

Çağdaş literatüre entelektüel erdem kavramının teklifinden hemen önce, Sosa, duyu deneyimine dayanan temelciliğin birleştirici bir ilkeye sahip olmadığını savunarak duyu deneyimine dair inancının duyu deneyi-

6 Sosa, “The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge”, s.190.

mine dayanarak gerekçelendirilmesinin temel mi olduğunu yoksa çıkarımlanmış mı olduğunu tartışır. Duyu deneyimine dayanan inançlar ve apriori inançlar nasıl eşit bir epistemik standartta yani çıkarımlanmamış olma ya da temel olmada birleşebilir? Onları böylesine yüksek epistemik standartta birleştiren nedir?

Kartezyen temelciliğin gerekçelendirme kaynakları ile ilgili birleşik bir teori sunmadığı görülüyor. Peki, entelektüel erdem nasıl bir birleştirici ilke vazifesi görür? “Buradaki fikir, insanların duyu deneyimini içeren entelektüel erdemlere yani deneyimsel girdilerin temeline dayanarak çevre ile ilgili inançlar oluşturmak için stabil ve güvenilir eğilimlere sahip olduğudur. Böyle eğilimler, görme ve işitme gibi çeşitli duyu modaliteleri içerir. Diğer bilişsel varlıklar, insanlar tarafından bilinmeyen duysal deneyim türünden benzer eğilimlere sahip olabilir. Böylece, Sosa, erdem epistemolojisinin ihtiyaç duyulan birleştirilmiş beyanı sağlayacağını savunur.”⁷ Böyle bir izah doğru ise dünya dışı varlıklar kendi “duyu deneyimi”ne sahip olabilir. Dolayısıyla bilişsel yetilerin entelektüel erdem olarak görülmesi dünya dışı varlıkların bile epistemik kaynaklarını izahta yeterli görünür. Mümkün dünyalara ait bu örnek bir tarafa, bu stabil epistemik eğilimlerin tümü *eşit bir biçimde* epistemik, entelektüel erdem olduğu için birleşik bir epistemik gerekçelendirme teorisine izin verir.

Bu noktada klasik temelciliğin gerekçelendirme kaynaklarını birleşik bir teori olup olmadığı bakımından daha yakından incelemek yararlı olabilir. Klasik temelciliğin (empirist) liberal versiyonunun rasyonel sezgi, gözlem ve iç gözlem gibi üç gerekçelendirme kaynağını bir arada tutan, birleştiren, temel, çıkarımlanmamış bilgi kaynakları olmasını sağlayan bir

7 John Greco, John Turri, “Virtue Epistemology”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/epistemology-virtue/> erişim: 12.01.2016. Bu entelektüel erdem eğilimleri, yetenekleri *bütün gerekçelendirme kaynakları* hakkında temelci gerekçelendirmenin sağlayamadığı *birleştirici dayanağı* verir bize. John Greco, “Virtues in Epistemology”, *The Oxford Handbook of Epistemology*, Paul K. Moser (ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2002), s.290. Bu minvalde, inançlar arasındaki bağdaşımın, güvenilirliği arttıran bir faktör olarak entelektüel erdem bir göstergesi olduğunu ve bu nedenle erdem epistemolojisi içinde ona bir yer ayrıldığını, bu yüzden *bağdaşımıcılığın* erdem epistemolojisi içinde önemli bir yerinin olduğunu görüyoruz. Ancak bu yeni epistemolojide artık bağdaşım ya da *bağdaşım arayan akıl*, güvenilir bir doğru inanç kaynağı olarak bilişsel bir yetenek ve güçlerden biri olmaktadır. Greco, Turri, “Virtue Epistemology”; Greco, “Virtues in Epistemology”, s.290-291.

ortak payda mevcut değildir.⁸ Örneğin, rasyonel sezgi ile gözlem arasında nasıl bir ortak nokta var ki ikisi gerekçelendirme kaynağı olmaktadır? Oysa Sosa, ilerleyen sayfalarda da göreceğimiz gibi, söz konusu gerekçelendirme kaynaklarına başkalarını da ekleyerek onların entelektüel erdem oluşunun, bilişsel bir yeti oluşunun söz konusu ortak noktayı, birleştirici ilkeyi vereceğini düşünür. Sosa'nın birleştirici gerekçelendirme beyanına göre, örneğin, temelcilikte olduğu gibi algı ya da gözlem kendinden menkul bir şekilde gerekçelendirme kaynağı değil entelektüel erdem olması sebebiyle güvenilir bir gerekçelendirme kaynağıdır. Aynı şekilde, *bağdaşım* da kendinden menkul bir şekilde değil güvenilir bir şekilde anlamayı ve doğruyu arttırması, entelektüel erdem olması bakımından gerekçelendirme kaynağıdır. Kısaca, entelektüel erdem, temelci ve bağdaşımçı gerekçelendirme teorilerindeki sorunlarla baş edebilen bir gerekçelendirme beyanı sunar bize.

Sosa, *temelciliğin* problemlerinin üstesinden gelmeye çalışan *bağdaşımçılığa* karşı, bu problemleri çözmeye çalışan kendi erdem epistemolojisi yaklaşımını “alternatif yaklaşım” ifadesiyle sunar ve temelci epistemolojideki probleme tam olarak şöyle işaret eder:

a) *Sadece* kendisine inanmanın temeline dayanarak kendisini bilmenin inanan için fazlasıyla karmaşık olduğu zorunlu bir doğruyu kabul eden bir inananda eksik bir şey vardır; b) *sadece* iç gözlem ile bu şekil kendisini temyiz etmek ve tanımak için fazlasıyla karmaşık olduğu halde bir onikigenin görsel tecrübesine sahip kişinin iç gözlemsel inancında eksik bir şey vardır; c) nihayet, benzer bir şekilde, gözlemsel inançta da bir şey eksiktir ki bunda kişinin önünde bir onikigen yüzeyi vardır ve *sadece* görme ile kendisini temyiz etmek ve tanımak kişi için fazlasıyla karmaşıktır.⁹

Sosa, buradaki eksikliğin sadece onikigen inancı gibi inancın nesnesiyle ilgili basitlik olmadığını, zira başka bazı öznelere bu karmaşık hakikatin bilgisine rasyonel sezgi, iç gözlem ve gözlem ile ulaşabileceğine dikkat çeker. Dolayısıyla, burada asıl problem, söz konusu özne için oni-

8 Bu konuda detaylı bilgi için benim şu çalışmama bakılabilir: “Ernest Sosa'nın Temelci ve Bağdaşımçı Gerekçelendirme Eleştirisi”

9 Ernest Sosa, “Introduction: Back to Basics”, *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 9.

kigen inancının fazlasıyla karmaşık görünmesidir. Temelciliğin birleştirici bir ilkeye sahip olmayan üç bilgi kaynağı ile elde edilen inançların, istisnai haller dışında, özne için karmaşık olması durumunda (onikigen inancı gibi) bilgi kaynağı, iç gözlem ve gözlem durumunda, ya yetersiz ve eksiktir ya da sadece *temel* bir inanç olarak kendisine inanmak, karmaşıklık sebebiyle, bilgiyi vermez; en azından, *sadece kendisine inanmak* temel bir inancın sahip olması gereken *apaçıklığı* üretmez; rasyonel sezgi durumunda da benzer bir yetersizlik ve eksiklik vardır. Altını çizmek istediğim şu ki tam bu noktada, Sosa, erdem epistemolojisini devreye sokar: Burada söz konusu öznenin ihtiyaç duyduğu şey, belli bir “kapasite”, belli bir “yeti” ya da “entelektüel erdem” dir ki bununla o zorunlu doğruları ve onikigen şekilleri basit bir inceleme ile tanır:

Bu alternatif yaklaşıma göre, dolaysız, temel bilgi sadece kazara doğru olmalı değildir; ancak o yüksek bir başarı oranıyla, söz konusu meselelerde, inançların oluşumunu sağlayan çıkarımsal olmayan bir yeti (noninferential faculty) vasıtasıyla doğru olmalıdır.¹⁰

Burada Sosa'nın bilgi kaynaklarını bir entelektüel *erdem*, yeti, bilişsel *mükemmellik* olarak niteleyerek doğru inancı temin ederken, onu *yüksek bir başarı oranı* gibi *güvenilirci* bir kayıtla kayıtlandırması, başlarda da işaret ettiğim gibi, entelektüel erdem temelci bilgi teorisinin alternatifi olan *güvenilirci* bilgi teorisi karakterine işaret eder. Zira modern temelcilik temel inançlar için *apaçıklık*, *şüpheden masun olma*, *yanılmazlık* gibi nitelikleri şart koşarken erdem epistemolojisi bir inancın entelektüel erdem sebebiyle ortaya çıkan bir inanç olması için bu üç Kartezyen niteliği değil *güvenilirci* yüksek doğruluk oranını hedefler. Yine bu pasaja göre, entelektüel erdem, Gettierci şans unsurunu bertaraf ettiği gibi, (Zira inançla o inancın kaynağı olan entelektüel erdem arasında etiyolojik bir bağ vardır.) Kartezyen temelcilikten farklı bir içerikle de olsa inançlara bir “temel” vazifesi (çıkartılmamışlık) görür. Böylece döngü problemine (gerekçelendireni gerekçelendiren nedir?...) temelci hassasiyet belli bir oranda korunmuş olur.

Sosa, temelci epistemolojinin üç bilgi kaynağının, çok geniş bilgi dünyamıza bakarak, yetersiz olduğuna da temas eder. Kişi çocuğunun adı-

10 Sosa, “Introduction: Back to Basics”, s. 9.

nı *hatırladığında*, burada kişinin inancı, ne rasyonel sezgiden, ne şimdiki gözlemden ya da hatırlanmış bir gözlemden ne de duyu deneyiminden (iç gözlemden) çıkarımlanmıştır. Bu inanç, temelciliğin, yukarıda tartıştığımız, üç inanç kaynağına -rasyonel sezgi, iç gözlem ve gözleme- dayanmasa da *bu tür bir hafıza inancı* (tıpkı isimlere, yerlere, -araba, cep telefonu gibi-şeylerin çalışmasına, tarih ve coğrafyaya dair hafıza inançlarında olduğu gibi) “bilgi” olacaktır. Neden? Çünkü Sosacı erdem epistemolojisine göre, girdileri inançlar olan hafıza, örneğin, rasyonel çıkarım gibi, bir yetidir, bir entelektüel erdemdir. Hafıza gibi yetiler hakkında konuşan Sosa, “Yetiler ve entelektüel erdemler bakımından bizim alternatif yaklaşımımız elbette hafızaya yer açar. Bu tür yetiler, doğru girdilerden doğru çıktılar verme kapasiteleri oranında erdemlidir.” der ve ekler: “Öyleyse, bizim alternatif yaklaşımımıza göre, bilmek, bir yeti ya da entelektüel erdem yoluyla inanmaktır.”¹¹ Bir yeti doğru girdilerden doğru çıktılar verdiği oranda erdemlidir, temelci üç temel bilgi kaynağından gerekçelendirilmiş inançlar elde etmesi oranında değil, ki görüldüğü gibi, temelcilik çok geniş bilgimizi bu üç kaynağa dayandırmada ciddi zorluklarla karşılaşmıştır.

O halde, kısaca ifade edilirse, Sosa'nın bilgi beyanının iki ana kavramından biri olan entelektüel erdeme¹² bakarsak, ki o güvenilirci ve dış-salcı bir kavramdır¹³, bu kavramın onun sisteminde hem gerekçelendirme hem de bilgi bakımından önemli olduğunu görürüz. Sosa'ya göre, bilgi, entelektüel erdeme ya da güvenilir bir yetiye dayanan doğru inançtır.¹⁴

Yukarıda görüldüğü gibi, entelektüel erdem tasavvurunun temelciliğin gerekçelendirme kaynaklarını genişleten bir yanı olduğu kadar onun bazı problemlerini çözen bir tarafı da vardır. Sosa, her ne kadar bu fikrin güvenilirci bir çerçevede yer aldığını söylemiş olsa da ondan önemli noktalarda farklılık arz ettiğini de söyler. Örneğin, entelektüel erdem, yukarıda

11 Sosa, “Introduction: Back to Basics”, s.10.

12 Sosa, “Introduction: Back to Basics”, s.10.

13 Robert Audi, “Intellectual Virtue and Epistemic Power”, *Ernest Sosa and His Critics*, John Greco (ed.), (Malden: Blackwell Publishing, 2004), s.3, 4; Richard Fumerton, “Achieving Epistemic Ascent”, *Ernest Sosa and His Critics*, John Greco (ed.), (Malden: Blackwell Publishing, 2004), s.72.

14 Ernest Sosa, “Intellectual Virtue in Perspective”, *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s.277.

söz ettiğim, sonsuz döngüye neden olacak doksastik yükselişe dair endişeleri bertaraf edecek bir kavramdır ve bu bakımdan Sosa, kendi yaklaşımının güvenilirlikten farklı olduğunu,¹⁵ çıkarımsal olmayan yeti olan entelektüel erdemın döngüyü önleme işlevi de olduğunu savunur. “Gerekçelendireni gerekçelendiren nedir?” şeklindeki bir soruyu temel inançların zayıf epistemik statüsü kabul ederken nihai bir gerekçelendirme kaynağı olan entelektüel erdemler kabul etmez. Temelcinin bu soruya vereceği cevap onu bir gerekçelendirme dayanağı olarak meta bir inanca, onu meta bir inanca ... sürükleyebilir. Öyle görülüyor ki temel inançları bir arada tutan birleşik bir teorinin olmaması bu sorulara meşru bir zemin sağlar. Oysa entelektüel erdem tasavvuru bu epistemik açıkları kapatan bir bilgi teorisine aittir. Şimdi entelektüel erdem kavramının mahiyetine bakalım.

Entelektüel Erdem Tanımları ve Tazammunları

Sosa, entelektüel erdem terimini yetenek, yeti, bilişsel yeti, güç, beceri (competence), hüner (skill), erdem, kabiliyet (aptitude)¹⁶ kapasite¹⁷ gibi sözcüklerle de ifade eder. Şimdi farklı sözcüklerle de ifade edilen bu terimin farklı tanımlarını inceleyelim.

T1. “Entelektüel erdem ya da yetiyi kişinin belli A önermeler alanında belli K koşullarında iken çoğunlukla doğruyu elde ettiği ve yanlıştan kaçındığı bir beceri olarak tanımlayalım.”¹⁸ Sosa'nın bu tanımına göre, entelektüel erdem, güvenilir iki fiili gerçekleştiriyor görünür: i) Çoğunlukla doğruyu elde etmek, ii) çoğunlukla yanlıştan sakınmak.

T2. “Bir entelektüel erdem, kişide yanlışa karşı doğrunun fazlalılığını azami seviyeye çıkarmaya yardım etmekle yükümlü bir niteliktir.”¹⁹

15 Sosa, “Introduction: Back to Basics”, s.10.

16 Sosa, “Intellectual Virtue in Perspective”, s.270, 273, 274, 277, 281, 282.

17 Sosa, “Introduction: Back to Basics”, s.9.

18 Ernest Sosa, “Reliabilism and Intellectual Virtue”, *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s.138; karşı Sosa, “Intellectual Virtue in Perspective”, s.278. İtalikler metinde yoktur.

19 Ernest Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s.225. İtalikler metinde yoktur. Entelektüel erdem, kişinin güvenilir bir şekilde entelektüel iyiye, amaca -doğru gibi- ulaşmasını sağlayan doğuştan ya da sonradan elde edilen bir alışkanlıktır. O, başarılı bir eğilim olarak bir tür bilişsel mükemmelliktir. Bu nedenle, entelektüel erdem yoluyla doğruyu elde ederiz yanlıştan kaçırırız. Greco, Turri, “Virtue Epistemology”; Greco, “Virtues in Epistemology”, s.290.

T1'e ait i ve ii gerçekleşirse, kişinin entelektüel erdem yoluyla azami düzeyde doğruyu elde edeceği ve yine entelektüel erdem sebebiyle kişide yanlışın asgari düzeyde kalacağı görülüyor. Böyle bir güvenilirlik zaten bir yetiyi erdemli kılar. Nitekim T3 buna açıkça değinecektir.

T3. "Bir entelektüel erdem yanılmaz bir şekilde ya da en azından ilişkili alanda güvenilir bir şekilde doğruyu yanlıştan ayırt eden özneye yerleşik yetenek olarak görülebilir."²⁰

T4. "Onlar muhtemelen belli bir konu alanında doğruyu yanlıştan ayırt etmek için [ve] söz konusu alanda doğruyu elde edip yanlıştan kaçınmak için güçler ya da yetilerdir."²¹ Öyle anlaşılıyor ki entelektüel erdemın icra ettiği bir diğer fiil, iii) yanılmaz ya da güvenilir bir şekilde doğruyu yanlıştan *ayırt etmesidir*.

T5. "Kişi bir Ç çevresi ile ilişkili olarak bir entelektüel erdeme ya da yetiye sahiptir; ancak söz konusu kişi belli bir A önermeler alanında belli K koşullarında iken kendisiyle çoğunlukla doğruyu elde edip yanlıştan sakındığı İ içsel doğraya sahipse."²² Sosa, bazen entelektüel ifadesini paranteze alarak ondan sadece "erdem" olarak söz eder:

T6. "Erdem, bir A (önermeler) alanında, K koşullarında (muhtemelen dışsal) kişinin inançları ile ilgili *kazara olmayan doğru vesileciliği* (truth-conduciveness) meselesidir."²³ T1, T5 ve T6, açıkça, İ içsel doğrayla ilişkili entelektüel erdemın bağlamsallığına dikkat çeker. Bu nedenle, entelektüel erdem, belli koşullarda, belli bir çevrede, belli bir alanda işlevseldir (Sosa, çevre ve koşullar ayrımının keskin olmadığını, koşulların çevreden daha geniş olduğunu düşünür.). Ve söz konusu içsel doğray, kişinin inançlarının çoğunlukla doğru olmasını sağlar.

T7. Doğruluğaya vesile olan *eğilim* (disposition) ya da böyle bir eğilimin dayanağı olan hüner ya da yetenektir.²⁴ Bu durumda inançlar böyle bir eğilimi gösterir. T6'nın da dikkatimizi çektiği üzere, entelektüel erdemın teleolojisi entelektüel bir iyi olan doğru olsa da, bir *entelektüel erdemın*

20 Sosa, "Knowledge and Intellectual Virtue", s.242. İtalikler metinde yoktur.

21 Sosa, "Intellectual Virtue in Perspective", s.274, 276.

22 Sosa, "Intellectual Virtue in Perspective", s.284. İtalikler metinde yoktur.

23 Sosa, "Intellectual Virtue in Perspective", s.292.

24 Sosa, "Intellectual Virtue in Perspective", s.270.

erdem bizi *kazara* değil *güvenilir bir şekilde* doğruya ulaştırmasıdır.²⁵ Yetinin (faculty) sözlük anlamı “yetenek ve güçtür” diyen Sosa, “eğilim” anlamına da dikkat çekerek onun eğilimsel nitelikleri olduğunu, örneğin, basket topu ve bisiklet tekerleğinin bazı eğilimlere, güçlere sahip olduğunu ifade eder.²⁶ Sosa, bir entelektüel erdemın doğruya vesile olmasına o kadar önem verir ki “... Hiçbir şey doğruya-vesile bir eğilim olmadan bilişsel bir erdem olmaz.”, der.²⁷ Öyleyse teleolojik bir kavram olan entelektüel erdemın T7 ile birlikte yeni bir özelliğine şahit oluyoruz: Aristoteles gibi Sosa da entelektüel erdemı bir eğilim olarak görür. Bu eğilim, *doğruya* doğrudur; entelektüel erdem *doğruya vesile olan bir eğilimdir*, yalnızca değil. Bu eğilim, yanlış *otomatik olarak* eler, doğrudan ayırır, kişiyi yanlıştan sakındırır. Entelektüel erdemın doğruya doğru bir eğilim olması, doğruyu kazara bulmadığı anlamına gelir ki bu da Gettier problemi çözümünde oldukça etkilidir.²⁸ Bir inancın bilgi olması için öznenin subjektif/içsel/zihinsel gerekçelendirmeye sahip olmasını, öznenin belli bir *delile* sahip olmasını yeterli bulan geleneksel (Kartezyen) temelci bilgi teorisine karşı Sosa’nın geliştirdiği entelektüel erdem tasavvuru objektif gerekçelendirmeyi de gerekli görür. Temelciliğin gerekçelendirme kaynakları bizi şanstan uzak tutma konusunda erdem epistemolojisi kadar başarılı değildir. Bir inanç öznenin entelektüel erdemine, kabiliyetine dayanıyorsa, varlık niteliğinin yanında, doğruluk niteliğini de şanstan değil bu erdemden almış olacaktır.

Kişinin entelektüel erdeme sahip olmasının alametifarikası nedir? Sosa, entelektüel erdem tanımıyla bağlantılı, bağlamsal ya da bağıl bir cevap verir: Kişi eğer belli bir A önermeler alanında, belli K koşullarında, büyük olasılıkla doğruya inanıyor ve yanlıştan kaçınıyorsa entelektüel erdeme sahiptir.²⁹ “Kişi bir yetiye sahiptir; ancak bir A alanı varsa ve K koşulları kümesi varsa; öyle ki kişi doğruyu yanlıştan A ve K’da ayırt eder.”³⁰ Kişi doğru İ inancına sahip olduğunda buna uygulanacak pek çok A ve K

25 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.225.

26 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.234.

27 Ernest Sosa, *Reflective Knowledge: Apt Belief and Reflective Knowledge*, Cilt: II (Oxford: Oxford University Press, 2011), s.135.

28 Bu konuda daha geniş bilgi için şu çalışmama bakılabilir: “Ernest Sosa ve Gettier Problemi”, *Ethos*, Sayı: 9 (2), (Temmuz, 2016).

29 Sosa, “Intellectual Virtue in Perspective”, s.277.

30 Sosa, “Intellectual Virtue in Perspective”, s.274.

ifade edebiliriz. Güvenilirciliğe yönelik “genellik problemini” gösteren bu sorunu, Sosa, A alanının ve K koşullarının öznenin epistemik perspektifinde erişilebilir olması gerektiği iddiası ile aşmaya çalışır.³¹ Yani kişi A ve K’yı spesifik yönleriyle meta düzeyde kavradığında genellik probleminden kaçınılmış olur. O halde, kişinin entelektüel erdemi kendi başına bir gerçeklik değildir ya da daha doğru ifadeyle, o, K, A ve Ç gibi güvenilir ve dışsalci unsurlardan soyutlanmış değil, bağlı ve bağlamsal bir nitelik ya da eğilimdir.

Entelektüel erdem sebebiyle inanmak tam olarak nedir? Sosa buna dair şöyle bir tanım verir:

(EEİ) S, P’ye E (K, A) entelektüel erdem sebebiyle inanır, ancak ve ancak

- a) S bir Ç çevresindedir³², öyle ki S, Ç ile ilişkili olarak E (K, A) entelektüel erdemine sahiptir,
- b) P A’da bir önermedir,
- c) S P bakımından K’dadır,
- d) S P’ye inanır.³³

Sosa bir inancın entelektüel erdemden dolayı elde edilmesine uygun (apt) inanç der. O, sadece inancı değil kişiyi de bu sıfatla niteler. Yani inanç da uygun olabilir, kişi de. Kişiyi *içsel olarak uygun* (internally apt) kılan *yeterli* bir erdem sebebiyle inanmak nedir?

(İÜ) S, P önermesine G epistemik grubu ile ilişkili olarak yeterli bir erdem sebebiyle inanır, ancak ve ancak

- a) S P’ye E (K, A) entelektüel erdemi sebebiyle inanır,
- b) S’nin E (K, A) erdemi sebebiyle inanırken *doğru bir şekilde* inama olasılığı en azından grup ortalaması kadardır.³⁴

31 Sosa, “Intellectual Virtue in Perspective”, s.274.

32 Genel olarak entelektüel erdemın çevre ile ilişkilendirilmesini Robert Audi gibi, basit aritmetik inançlarda soruşturabiliriz. Audi, “Intellectual Virtue and Epistemic Power”, s. 10. İlerleyen sayfalarda göreceğimiz gibi, açık olan bu inançlar sezgisel aklın kabul etmeden hakkında düşünemediği inançlardır. Ancak bu tür inançlar dışsal bir çevre ile ilişkisiz görünse de çevreden daha geniş bir kavram olan koşullardan bağımsız olmayabilir. Nitekim Sosa, biraz sonra göreceğimiz üzere, buradaki “çevre”yi sadece zamansal mekânsal yer olarak değil *karmaşık nitelikler kümesine sahip olmak* olarak anlar.

33 Sosa, “Intellectual Virtue in Perspective”, s.287.

34 Sosa, “Intellectual Virtue in Perspective”, s.287-288.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, öyle anlaşılıyor ki entelektüel erdem sebebiyle inanılan P'nin A, K, Ç ve G'den soyutlanmış bir şekilde doğruluğundan söz edilemez. Sosa, buradaki “çevre”yi sadece zamansal mekânsal yer olarak değil, *karmaşık nitelikler kümesine sahip olmak* olarak anlar. O, bir S öznesi A alanında X önermesi ile ilgili inancında hatalı ise burada ya *içsel bir faktör* ya *dışsal bir faktör* sebebiyle, ya da ikisi birden, hatalı olduğuna dikkat çeker. Ya ortam, ya öznenin içindeki bir şey, ya göz merceği, ya optik sınırlarda... bir kusur vardır. Mesela, çevrede bir kusur ya da hata varsa öznenin inancı doğru olsa bile inancı kazara doğru çıktığı için inandığını bilmiş olmayacak ancak bu şekilde inanması onu içsel bakımdan erdemli kılacak, içsel erdeme sahip olunmuş olacak, bir diğer deyişle, subjektif bakımdan gerekçelendirilmiş olacaktır.³⁵

Burada entelektüel erdem tanımında analiz etmemiz gereken bir başka husus Sosa'nın bu erdemlerden, başlangıçta belirttiğim üzere, “stabil eğilimler” olarak söz etmesidir. O bununla tam olarak neyi kasteder? Şimdiye kadar verilen bilgiler gösteriyor ki Sosacı erdem epistemolojisi, inancı odak noktası yapan temelcilik ve bağdaşımcılığın aksine entelektüel erdemleri, bilişsel yetileri bir gerekçelendirme yeri olarak alması ile seçkinleşir. Bir tenis şampiyonun atletik erdemleri ile meseleyi açan Sosa, bir atışın sadece kazanan bir atış olmadığını, *oyuncuya* yükleyeceğimiz hünerli, (yetenekli, erdemli) bir atış da olduğunu belirtir. Bir çaylağın, mesela, bir rüzgar faktörüyle ya da başka bir şans üretici faktör ile başarılı bir vuruş yaptığını düşünelim. Bu tekrarlanamaz kazanan atış, kişide mevcut gerçek bir hüneri, erdemi değil ancak bir şans faktörüne dayanır. Atletik bir başarı ile karşı karşıya isek bunun atletik yeteneğin sonucu olduğunu, şansın ya da hilenin burada söz konusu olmadığını düşünürüz. Burada güvenin kaynağı nedensel sorumluluktur; yani atletin fiilinin nedeni onun yetileri, erdemleridir. Biz bir failin geçici ve anlık başarılılarını takdir etmeyiz; ona bir yetenek, (hüner, beceri, kabiliyet) atfetmeyiz. Sosa'ya göre, biz bu kavramları bir kişiye atfetmek için stabilite (istikrar, süreklilik) ararız. Niye böyle bir tanımlama geliştirdiğimize dair onun gerekçesi, kavramların sosyal kullanılışlığına dair sosyolojik bir temele sahip olmasıdır:

35 Sosa, “Reliabilism and Intellectual Virtue”, s.139-140. Buradaki son durumu, Goldman'ın meşhur “ahır örneği” iyi bir şekilde ifade eder.

“İnsanlar gruplarının güvenilir üyelerinin kimler olduğunu bilmeye ihtiyaç duyar... Müşterek başarılar, insanların kabiliyet ya da kabiliyetsizliklerini grubun gözleme yeteneğine bağlıdır.”³⁶

Erdem epistemolojisi güvenilirliğin bir formu olsa da ondan entelektüel erdem tasavvuru ve özellikle onun stabil bir eğilim olması ile ayrılır. Nitekim Sosa, “erdem perspektivizmi” dediği kendi erdem epistemolojisinin süreç güvenilirliğinden üç temel farkından biri olarak şunu zikreder:³⁷ Bir inancın bilgi olması için sadece güvenilir süreçlerin ürünü olması yetmez; ilaveten o, stabil bir eğilim olan, entelektüel erdem de dayanmalıdır. Sosa tarafından entelektüel erdemlerin stabilitesi, güvenilirliğin bilişsel süreçlerinin rastlantısallığına karşıt bir şekilde sunulur. Sosa’ya göre, güvenilirliğin bilişsel süreci, andan ana değişen kaleydoskop gibi bir bilişsel hayatı öngörür. Öznenin dalgalı fonksiyonel işlevi, bilgiye, stabil bir erdem gibi, ev sahipliği yapamaz. Süreç güvenilirliğini savunan Goldman, stabillik koşulunun süreç güvenilirliğine kolaylıkla eklenilebileceğini, gerekçelendirme veren sürecin, ılımlı bir şekilde, *zamansal periyodun üzerinde* güvenilir olmasının şart koşulabileceğini savunur. Ona göre, bu tadilat, güvenilir süreçler repertuarındaki kaleydoskop tarzındaki dalgalanmaları önleyecektir.³⁸

Öte yandan, Sosa, “doğruluğa vesile olan inanç üretici mekanizma” şeklindeki entelektüel erdem tanımından daha dar Aristotelesçi erdem tanımından da söz eder: “Uygun teemmüli seçimler yapmak için belli bir eğilimdir.” şeklindeki Aristotelesçi dar erdem tanımını değerlendiren Sosa, inancın en azından her zaman böyle bir seçimin sonucu olmayacağını, örneğin, algısal ve iç gözlemsel inançların ister istemez, mecburen elde edildiğini söyler.³⁹ Ona göre, “teemmüli seçim” yokken bile bir mekanizma inanç üretebilir:

36 Ernest Sosa, “Reflective Knowledge in the Best Circles”, *The Journal of Philosophy*, Sayı: 94 (1997), s.420; Sosa, *Reflective Knowledge: Apt Belief and Reflective Knowledge*, s.188-189; Greco, “Virtues in Epistemology”, s.309.

37 Sosa, “Reliabilism and Intellectual Virtue”, s.145.

38 Alvin Goldman, “Sosa on Reflective Knowledge and Virtue Perspectivism” *Ernest Sosa and His Critics*, John Greco (ed.), (Malden: Blackwell Publishing, 2004), s.93-94.

39 Evet, yetilerimiz inançlarımızı oluşturan kaynaklardır. Ancak Sosa’ya göre, algısal inançlarda olduğu gibi, başka bazı durumlarda da onlar üzerinde kontrolümüz olmayabilir. Dolayısıyla bir öznenin zihinsel durumları, halleri olan inançlar, gayri-iradi

Örneğin, bir kartopu ile karşılaşma yüzünden kişinin iyi bir ışık altında işleyen görme yetisi beyazlık ve yuvarlaklık inançlarını üretebilir. Böyle bir yetiye malik olmak “erdem” midir? Elbette dar Aristotelesçi anlamda değil; çünkü teemmüli seçimler yapmak için eğilim yoktur. Ancak hâlâ Grekçe olan daha geniş anlamda “erdem” de vardır ki ona göre, doğal ya da yapay işlevi olan her şeyin bir erdemi vardır. Neticede göz ve bıçak erdemlerine sahiptir.⁴⁰ Eğer kişinin çevresi hakkında hakikati kavramasını insanın hakiki (proper) amaçları arasına dahil edersek, o zaman, görme yetisi, geniş anlamda, insanlardaki bir erdem olarak görünecektir. Eğer hakikati kavramak entelektüel bir mesele ise o zaman bu erdem basit anlamda bir entelektüel erdemdir de.⁴¹

Sosa'nın yukarıda Aristotelesçi dar anlamda erdem dediği tanım “Ortanın seçilmesine dair bir eğilimdir.”⁴² şeklindeki ahlaki erdem tanımına oldukça benzer. Geniş anlamda erdem dediği tanımlama ise Aristoteles'in doğrudan şu ifadesi ile paralel: “Çünkü biz gözün erdemi vesilesiyle iyi görüyoruz. Aynı şekilde atın erdemi bir atı iyi yapar –koşmada, binicisini taşımada ve düşmanla karşılaşmada iyi. Bu yüzden, eğer bu her durumda doğru ise bir insanın erdemi de onu iyi kılan bir hal olacaktır ve [yine] onun karakteristik faaliyetini iyi kılacaktır.”⁴³ Bu anlamda, Aristoteles'te bir şeyin erdemi onun doğru çalışması, fonksiyonu ile ilgili olduğuna göre, insanı iyi kılan karakteristik faaliyeti nedir sorusu insanın erdemini gösterecektir. Aristoteles, açıkça, ruhun düşünen parçasının farklı erdemlerle hakikati, doğruyu kavramasını ruhun karakteristik çalışması olarak görür. Erdem bizi doğruya ulaştırır. Mesela, o, entelektüel erdemleri şu giriş cümlesi ile betimler: “Ruhun kendisi aracılığıyla onaylama ve değilme yoluyla doğruya malik olduğu bu hallerin beş tane olduğunu varsayalım.”⁴⁴

olarak elde edilebilir. İnançlar bilinçsiz bir şekilde de, örneğin uykuda, elde edilebilirler; ilk inançlarımızda olduğu gibi kafa yormadan da elde edilebilirler. Sosa, “Reliabilism and Intellectual Virtue”, s.135. Burada erdem epistemolojisinin önemli bir özelliğiyle daha karşılaştık. Bilgi gayri-iradi olarak kazanılır. Bu en azından algısal ve iç gözlemsel inançlar için doğrudur.

40 Bak. Plato'nun *Republic*, I. Kitap, 352.

41 Sosa, “Intellectual Virtue in Perspective”, s.271.

42 Aristoteles, *The Nicomachean Ethics*, İngilizce'ye çeviren David Ross; Lesley Brown (ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2009), s.29, 32, 34, 51.

43 Aristoteles, *The Nicomachean Ethics*, s. 29.

44 Aristoteles, *The Nicomachean Ethics*, s.104, 107; Aristotle, *The Eudemian Ethics*,

Bu durumda, yukarıda ifade edildiği gibi, Aristoteles, algısal inançları bilgi olarak görmediği ve elbette kişinin çevresi hakkındaki hakikati kavramasını insanın hakiki amaçları arasında görmediği için entelektüel erdem de konusu yapmaz.⁴⁵ Bu nedenle Sosa, Aristoteles'ten farklı olarak, görme yetisini ya da daha geniş çerçevede, algıyı insanı doğruya ulaştıran bir erdem olarak görür.

Entelektüel erdem sebebiyle inanmak inancın gerekçelendirilmesi için önemlidir: “İnanma konusunda epistemik olarak gerekçelendirilmiş olmak için entelektüel erdem sebebiyle inanmak gerekir. Bilmek için en azından epistemik gerekçelendirmeye ihtiyacınız vardır.”⁴⁶ Böyle bir inanca yani entelektüel erdeme dayanan uygun inanca Sosa “hayvani bilgi” (animal knowledge) der. Hayvani bilgi, otomatik bir girdi-çıkı ilişkisi ile ortaya çıkar. Özellikle algısal bilgide inanç bir otomatik girdi-çıkı ilişkisine, mekanizmasına dayanır. Şimdiye kadar Sosa yeti epistemolojisinin alternatif olduğu temelci epistemoloji ile ilişkisini ve önemli bir kavramının tanımlarını inceledik. Şimdi de yeti türlerine bakalım.

Yeti Türleri

Sosa'ya göre iki tür yeti vardır: 1. Bir inançtan başka bir inanca götüren yetilere *intikal* (aktarma) *yetileri* (transmission faculties) denir. Örneğin, rasyonel dedüksiyon (ya da dedüktif akıl) ve hafıza (Sosa, üretici hafıza da var, der; ancak ona göre, “akılda tutma hafızası” intikal yetisidir). 2. Üretme *yetileri* (generation faculties) bizi inançlara götürür; ancak kendileri inanç olmayan hallerden (states) hareketle. Rasyonel sezgi ve algı, üretme yetilerdir (hem duyuların dışsal algısı hem de iç gözlemin içsel algısı). İç gözlemi düşündüğümüzde, onun bizi inanç olmayan halden ya da inanç hiyerarşisinin yüksek seviyesinde değil en düşük seviyesindeki inanç halinden hareketle inanca götürdüğünü söyleyebiliriz. Örneğin, İ inanç olmak üzere, İ(İ(P)), İ(P)'nin iç gözlemidir; buna göre, iç gözlem, inandığına inanmaktır. Eğer akıl yetisini üretici yeti olan sezgisel akıl ve intikal yetisi olan çıkarımsal akıl gibi alt yetilerden müteşekkil olarak görürsek akıl ye-

İngilizce'ye çeviren Anthony Kenny, (Oxford: Oxford University Press, 2011), s. 77.

45 Meselenin Aristoteles ile ilgili kısmını detaylı olarak önceki bir yazımda inceledim.

Bak. “Aristoteles'te Entelektüel Erdemler”, *Felsefe Dünyası*, sayı: 63, (2016).

46 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.242.

tisi hem üretici yeti hem de intikal yetisi olmuş olur.⁴⁷ İntikal yetileri ve üretme yetilerini girdi-çıkı ilişkisi bakımından şöyle değerlendirebiliriz: Aktarma yetilerinin girdisi bir inançken üretme yetilerinin girdisi bir inanç değil inançlara götüren hallerdir. Bir diğer ifade ile aktarma yetilerinin girdisi doksastik haller iken üretme yetilerinin girdisi doksastik olmayan haller ya da durumlardır. Genel olarak, yetilerin girdisi doksastik olan ve olmayan haller iken çıktılar doksastik hallerdir. İntikal yetileri ancak doğru girdi almışlarsa doğru çıktı verebilir ve eğer olacaksa yanılmaz olabilirler.

Bir üretme yetisi olan sezgisel akıl ya da mantıksal sezgi, basit, açık, zorunlu doğruları kavrama yetisi ya da yeteneğidir. Kişi bu doğruları kabul etmeden nazarı dikkate alamaz⁴⁸ bir diğer üretme yetisi olan algısal görme yetisi ise "... belli bir menzile içinde, uygun bir ışıpta tam olarak görülen yüzeylerin [dış görünüşlerin] renk ve şekilleri hakkında inançlar üretir. Bu tür inançlar görülen nesnelere elde edilen görsel izlenimlerden çıkar."⁴⁹ İyi bir algı, deneyimden o deneyimin müteakibi olan inanca geçişle gerçekleşir: "İyi bir ışıpta görülen bir domatese dair görsel deneyim karakteristiğinden domatese inançta intikal."⁵⁰

Algı, iç gözlem ve hafıza gibi yetiler kendi başlarına, örneğin, akıldan yalıtılmış bir şekilde inanç üretir mi?

Bundan dolayı, bir rasyonel canlının inançları asla tek başına (unaided) iç gözlem, hafıza ya da algıdan kaynaklanmaz. Zira akıl daima diğer ilgili veriler için, en azından, müteakibi sessiz bir ortaktır; sessizliğin kendisi inanç ürününe katkıda bulunan bir neden olan sessiz bir ortak.⁵¹

Sosa bir yetinin alt yetilerinin varlığından da söz eder ve bir yetinin güvenilirliğini genellik derecesi ile ilişkilendirir. Yeti alt yetiden daha yüksek bir olasılıkla doğruyu verdiği için daha güvenilir olur. Örneğin, bazen belli koşullarda bir yüzeye çokgen dememiz (yeti) rafine edilmiş bir şekil-

47 Sosa, "Knowledge and Intellectual Virtue", s.225, 226; Recep Alpyağılı, "akıl yürütme", "furkan" ve "hikmet"i Kur'an entelektüel erdemleri olarak kabul eder. Recep Alpyağılı, "Virtue in Islam", *The Handbook of Virtue Ethics*, Stan van Hooft (ed.), (Durham: Acuman, 2014), s.324 vd.

48 Sosa, "Knowledge and Intellectual Virtue", s.226.

49 Sosa, "Knowledge and Intellectual Virtue", s.226.

50 Sosa, "Reflective Knowledge in the Best Circles", s.421.

51 Sosa, "Knowledge and Intellectual Virtue", s.240.

de yedi açılı dememizden (alt yeti) daha fazla gerekçelendirilmiş olacaktır. Bu durumda ilk yargımız, ikincisine göre doğru olma olasılığı daha fazla olduğu için, daha güvenilir olacaktır.⁵²

Hata ve Yetilerin Yanılabilirliği Ekseninde Entelektüel Erdem

Bir bilişsel yetiye erdem yüklüyorsa yani onu entelektüel erdem olarak görüyorsa, onu yanılmaz, hata yapmaz olarak da görmüş olmuyor muyuz? Şayet böyleyse, hafıza gibi bilişsel yetilerin gündelik hayatta bile bizi “aldatması” açık bir şekilde onun yanılabilir olduğunu göstermez mi? Eğer bizi aldatabiliyorlarsa bu vakıa onların *erdemini* hükümsüz kılmaz mı? Gerçekte zahiri Y yetisi mi yanılabilir yoksa saf ya da hakiki Y yetisi mi? Yanılabilirlik frekansı ne kadar artarsa Y yetisi o oranda erdemden erdemsizliğe kaymış olmayacak mıdır? Sosa, bilişsel yetileri bu ve benzeri sorular ekseninde derinlemesine ve sofistike bir biçimde soruşturur.

Elde ettiği inançları aklında tutmasına bakılarak kişiye mükemmel hafıza yetisi bahşedildiği söylenebilse de, o, yeni şeyleri pat diye sanki hafıza inançlarıymış gibi benimseme eğilimine sahip olabilir. Kendisine mükemmel bir sezgisel akıl yetisi bahşedilmiş kişi, yine öyle olmadığı halde, bazı inançları pat diye sezgisel akla ait inançlar olarak kabul etme eğilimine sahip olabilir. Benzer şekilde, sık sık halüsinasyona maruz kalan kişinin *zahiri* görsel algısına bakarak *sadece hata yapmanın* o kişinin *görsel yetisinin erdemini* iptal ettiğini söyleyemeyiz. Zira yukarıda gördük ki hata yapma olasılığı sezgi ve hafıza için de vardır. Yanılma olasılığı erdemi hükümsüz kılmaz. Bir yetiyi entelektüel olarak erdemli kılan, tanımlarda da işaret edildiği gibi, sahip olduğu güçtür, doğru arayışımız konusunda yanlış karşı doğrunun farklılığını arttıran, onu azamileştiren bir performans sergilemesidir. Kişi gerçekte hatırlamadığı bir şeyi hatırladığını düşünürse bu yanlış inanç onun mükemmel olan hafızasını, erdemini geçersiz kılmaz.⁵³ Yüksek bir olasılıkla doğruyu elde etmesi bir yetiyi erdemli kılar. Dolayısıyla bir yetinin güvenilirliği onu erdemli kılar; bazen yanılması onun erdemini bertaraf etmez.

52 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.236-7.

53 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.226, 227. Zahiri sezgilerdeki ya da zahiri hatıralardaki hatalar, sırayla, sezgisel akıl ya da hafızayı katı akılcılıkta bile hükümsüz kılmaz. Sosa, a.g.m., s.226.

Sosa'ya göre, öznenin kendisi mükemmel olsa da dış algı, uygun olmayan dışsal koşullar nedeniyle hata yapabilir. Algı yetisi mükemmel olmakla beraber kişi hâlâ yanılabilir; zira algısal inançların doğruluğu bizim dışımızdaki şartlara da bağlıdır.⁵⁴ Önceki sayfalarda işaret edildiği gibi, çevrede bir kusur varken öznenin inancı doğru çıksa bile tesadüfen -erdem sebebiyle değil- doğru olduğu için bu inanç *bilgi* olmaz. Özne kontrolü dışındaki unsurlar sebebiyle bilgi sahibi olmasa da içsel bir gerekçelendirmeye sahip olabilir.

Algı yetilerinde algıya konu olan nesnelerin etkisinin izi olur; bu duruma diğer yetelerde rastlanmaz. Algısal inançla inancın konusu arasında doğal bir nedensellik varsa algısal inançlardaki hatanın kaynağı nedir? Sosa'ya göre, algıdaki hata *P'miş gibi* bir deneyime dayanmaktan kaynaklanır (Bir ağaç görüyor gibiyim.). Oysa akıl ve hafıza yetileri söz konusu olduğunda, biz bu yetileri kullanırken, çoğunlukla, *miş gibi bir deneyime* sahip olmayız. Mesela, dışsal algı, bir *girdi* olarak *deneyime* bağlı iken, bir hafıza inancı olarak P'ye dair fenomenolojik bir *hafıza hissi* ya da onu kabul konusunda bir *eğilim* içinde olmasak bile bu iyi bir hatırlama olabilir. Sosa'nın buna dair gösterdiği örnek, dik üçgenle ilgili Pisagor teoremidir: Hipotenüsün karesi dik kenarlarının toplamına eşittir. Kişi bir eğilim içinde olmadan ya da hafıza hissi olmadan kendisini bu önermeye inanırken bulabilir.⁵⁵ Zira kişi sezgisel doğruları kabul etmeden nazarı dikkate almaz velev ki hafıza inancı haline gelmiş olsun.

Öznenin iç gözlemde hata yapması algıda olduğu gibi gerçekleşmez. “Saf iç gözlem, normal koşullarda kişinin normalde hataya neden olmayan zihinsel hallerinin fiili karakterini yansıtır.”⁵⁶ Örneğin, kişinin baş ağrısının kendisine dair farkındalığa neden olması iyi bir iç gözlemdir.⁵⁷ Dikkat ve ihtiyat iç gözlemin dakikliğini arttırır. Sosa, kişinin iç gözleminde hata etmesine neden olan normal olmayan, nadir koşullar olarak şiddetli acı fenomenini ya da hipnoz, beyin yıkama (zihin kontrolü), nöral mühen-

54 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.228.

55 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.227.

56 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.228.

57 Sosa, “Reflective Knowledge in the Best Circles”, s.421.

dislik, acele etme, dikkatsizlik gibi nedenleri sayar. Ancak hipnozun etki- siyle oluşuyorsa niçin bu inanca hâlâ iç gözlem inancı diyoruz? İç gözlem sürecinin yanıltıcı olmasına neden olan bu etkenler, saf olan iç gözlem ile saf olmayan iç gözlem arasında bir ayrımı gerektiriyor ve bu ayrım, saf iç gözleme yanılmazlık atfıyla sonuçlanabilir. Eğer benzer bir *saflığı* iç gözlem yetisinin yanı sıra sezgisel ve dedüktif akla, hafıza, iç gözlem ve algıya verirsek tüm bu yetileri yanılmaz kılmış olmaz mıyız? Böylece saf algı, halüsinasyon ve illüzyon (yanılsama) gibi normal olmayan koşulların yokluğunda, yanılmaz olur.⁵⁸

Başta verilen entelektüel erdem tanımlarının bize gösterdiği temel hususlardan biri şu idi: Bir yeti bize çoğunlukla, güvenilir bir şekilde doğ- ruyu verir; bir başka ifadeyle, yanlışını minimize eder, doğruyu maksimize eder. Zahirî algısı çoğunlukla kendisini yanıltan kişi, algısını erdemli kılan şeyi yitirmiş sayılmaz mı? Sosa, meseleyi şöyle ifade eder: Burada, örne- ğin, *saf algı* ile *zahiri algı* arasında yanılmazlık bağlamında böyle bir ay- rım yaparsak, örneğin, sık sık illüzyona/yanılsamaya ya da halüsinasyona maruz kalan kişinin *saf algısının iyi olduğunu sanmak* sorunlu olmaz mı? Bir diğer ifadeyle, böyle bir yeti safçılığının bize sunduğu sorun şudur:

“Eğer bir kişinin *zahiri* sezgileri, çıkarımları (deductions), hatıraları, iç gözlemleri ve algıları çoğunlukla yanlışsa, *bu erdemlerin erdemi, yanlışla karşı doğruya dair ayırımımızı azamileştirmelerinden* çıkmak *zorunda iken*, onun entelektüel olarak erdemli akıl, hafıza ve algı ye- tisine sahip olduğunu nasıl sanabiliriz?”⁵⁹

Sosa’ya göre, sıklıkla halüsinasyon ve yanılsama gibi anomalilerin kurbanı olan kişinin iyi bir algıya sahip olduğunu sanmak saçmadır. Sık sık böyle anomalilere maruz kalan kişinin özne için dışsal değil içsel olan nedenlerle bunlara maruz kalması için ne denebilir? Ona göre, “Daha çok içsel köken nedeniyle sık sık yanılsamaya ya da halüsinasyona meyyal kişi epistemik olarak en uygun anlamda iyi bir görsel algıya sahip sayılmaz.”⁶⁰

58 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.228-229.

59 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.229. İtalikler metinde yoktur; bir öznenin inancı hipnotize edici telkin ya da nörofizyolojik manipülasyondan kaynaklanıyorsa, Sosa, burada da gerçek algı yetisi ve gerçek olmayan algı yetisi ayrımı yapar. Detaylı bilgi için bak. Sosa, “Intellectual Virtue in Perspective”, s.280-281.

60 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.229.

O halde, normatif bir ifadeyle, iyi ve önemli derecede erdemli bir algı kişiyi sık sık yanıltmaz.

Halüsinasyon ve yanılsama bir öznenin algısının *daha az erdemli* olmasına neden olur. Bir inanç hem algısal hem de yanlış nasıl olabilir? Üretme yetilerinden olan algının girdi (deneyim) çıktı (inanç) mekanizması olduğunu hesaba katarsak, buradaki yanılgılar, deneyimin nadiren de olsa bu türden bir deneyimin normal olarak neyi yansıttığını gösterme konusundaki başarısızlığından kaynaklanır. Kısaca, deneyim, böyle bir deneyimin neyi gösterdiğini göstermede bazen başarısız olur. Bu nedenle, Sosa'ya göre, kişi *algısal olarak gerekçelendirilmiş yanlış inançlara sahip olabilir*.⁶¹ “Zira algısal olarak gerekçelendirilmiş bir inancın yanlışlığı belki de kavrayamadığı dışsal anormallikler nedeniyle öznenin algısına yansıtılmamış olabilir. Bu koşullarda, onun yanlış inancı, öznedeki bir kusur ya da kötü yönetimi göstermez ve algısal olarak gerekçelendirilebilir.”⁶² Bu nedenle, dışsal faktörlerdeki anormallikler algı yetisinin erdemini sürdürmesine engel olmayabilir ve bu yüzden kişi “içsel” gerekçelendirmeye sahip olabilir. Zira dışsal bir faktör algısal inancın entelektüel erdem nedeniyle doğru olmasını engellemiştir, Y yetisi değil.

Ancak şimdi senaryoyu değiştirelim. S'nin dışsal faktörlerle bazen yanılsamasından farklı olarak, özne, iyi bir görme gücü ile % 99 içsel halüsinasyona maruz kalsa, örneğin, görme yetisi erdemini korur mu? Mükemmel görme gücüne sahip, bununla beraber, % 99 içsel halüsinasyona maruz kalan bir öznenin durumunu düşünelim ki kişi burada hakiki görüş ile halüsinasyonu ayıramaz. Sosa'ya göre, bu kişi, ne hayvani bilgiye ne de güvencelemiş ya da gerekçelendirilmiş inanca sahiptir. Bu kişi, Goldman'ın savunduğu, “hakiki görüşe dair güvenilir bilişsel bir sürece” sahip olsa da yani güvenilirliğin gerekçelendirme koşulunu karşılarsa da, erdem epistemolojisine göre, Y görme yetisi, doğal A görme alanında, yüksek güvenilirlikle *doğruyu yanlıştan ayırt etme yetisi* olarak işlev görmemektedir.⁶³

61 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.230.

62 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.232.

63 Bir yeti doğruya-vesile olduğu oranda erdemli olacaktır. Bu çerçevede ikisi de intikal yetisi olan dedüktif akıl ile hafıza arasında hangisinin daha erdemli olduğuna dair düşünebiliriz. Hafıza inancı asıl inancın aynısıdır. Oysa dedüktif yolla ulaştığımız inanca görece karmaşık bir yolla ulaştığımız için hafıza inancı kadar güvenilir ve dolayısıyla erdemli olmayacaktır.

Dolayısıyla, bu kişide görme yetisi epistemolojik olarak uygun anlamda işlev görmemektedir, velev ki *tek başına* görme yetisi uygun işleyecek olsa da. Bu nedenle, artık görme yetisinin bir *erdem* taşıdığını söylemek zordur.⁶⁴ Zira o artık güvenilir bir şekilde doğruyu vermez, doğruya vesile olmaz. Yukarıdaki dışsal anomaliler nedeniyle öznenin inancının yanlış çıkması durumunda daha az erdemli olmak kaydıyla öznenin algısal olarak yanlış inancı içsel gerekçelendirmeye sahip olabilir. % 99 içsel halüsinasyon durumundan farklı olarak öznenin yetisi hâlâ doğruya vesile olan bir eğilimi gösterir. Bu nedenle ikinci senaryo kişinin Y yetisinin erdemini yitirdiğini gösterir.

Deneyimin (girdinin), konusu dışındaki içsel ya da dışsal bir faktör tarafından etkilenebileceği ortaya çıktığına göre soralım: Diğer geleneksel yetilerde deneyimin bir rolü var mıdır ve onların daima hatadan uzak olduğunu söyleyebilir miyiz? Sosa'nın ifadesiyle, "İç gözlem, hafıza, sezgi ve dedüksiyonun faaliyetinde, inanç öncesi, inanca rehberlik eden bir görünüş (appearance) var mıdır?" Böyle bir görünüş yoksa bir inanç nasıl hem bu yetilere izafe edilir hem de hatalı olur?⁶⁵ Algının deneyime konu olan, dışsal ya da içsel faktörlerin manipüle edebileceği, görünüşü ve hakikati olduğuna göre, öznenin görünüşe dair yaşadığı deneyim (girdi) yanlış bir inanca (çıktı) neden olabilir. Algı dışındaki yetilerde inanç böyle bir görünüşe, deneyime sahip midir?

Hafızanın çıkarımsal ya da deneyimsel kökeni olmadığını söylersek geçmiş hakkındaki herhangi bir inancın hafızanın konusu olabileceğini söylemiş oluruz. Oysa böyle değil. Bir inancı bize hafıza yetisi veriyorsa -geçmiş hakkındaki hafızama dayanmayan herhangi bir inanç değil- o inanç hafıza inancı olur. Hafıza-hafıza inancı arasında bir çıkarım ya da deneyim olmadığını iddia edersek, bilinçaltı inançlarının ya da gelişmiş nöral teknoloji vasıtasıyla (ya da daha popüler bir araçla söylemek gerekirse, *Inception* filminde gördüğümüz gibi) hafızaya bir inancın ekilmesi o inancı hafıza inancı yapar demiş oluruz; oysa bu doğru olmaz. Bu nedenlerle, Sosa, hafıza inançlarında nedensel bir etiyoloji gerektiği söyle-

64 Sosa, "Knowledge and Intellectual Virtue", s.242.

65 Sosa, "Knowledge and Intellectual Virtue", s.230.

nebilir, der.⁶⁶ Buna göre, hafıza inancı bu yetinin kullanımından nedensel olarak türer. Bir diğer deyişle, hafıza-hafıza inancı arasında çıkarımsal, deneyimsel bir ilişki vardır.

Kişi arkadaşının telefon numarası gerçekte 245-9088 iken onu 245-6088 olarak zahiri hafızasıyla hatırlayabilir. Ancak burada 6 rakamı hafızanın faaliyetine dayanmaz. Bu hatanın nedeni, hakiki hafıza yokken *tahmin* olabileceği gibi, kişinin 9 rakamını 6 ile değiştirmesine dair *tuhaf bir eğilimi* de olabilir. Öte yandan, hafıza inancını temellendiren şeyin kişinin öyle *hissetmesi* olduğu söylenirse bir hipnotize edicinin de kişide emin olma hissi yaratabileceğine dikkat çekerek bu fikri çürüten Sosa, böylece, hafıza inancının ilişkili olduğu nedensel etiolojinin, sağlam nedenlerin yokluğunda, emin olma hissine dayanamayacağını, bir başka ifadeyle, emin olma hissinin yeterli olmadığını düşünür.⁶⁷ Buna göre, hafıza-hafıza inancı arasındaki çıkarımsal, deneyimsel ilişki tek başına emin olma hissi ile açıklanamaz.

Yanılabirlikleri bakımından yetilere bakılırsa Sosa i) sezgisel aklın, ii) dedüktif aklın, iii) iç gözlem ve iv) hafızanın *yanılmaz* olduğunu; ancak dış algı ile birlikte *genişleten aklın* (ampliative reason) *yanılabirlik* yetiler olduğunu düşünür. Bağdaşım ve kapsamlılık arayışında bir akıl olan genişleten akıl, *indüktif* ve *açıklayıcı* (abductive) akıl (ki sonuncusuna “en iyi açıklama için çıkarım” da denir) olmak üzere ikiye ayrılır.⁶⁸ Bu iki akıl yürütmenin sonucu mümkün (şartlı) olduğu için, ulaşacağımız beyan gerçeğe pek çok durumda örtüşmeyebilir.⁶⁹ Böylece, Sosa, aklın işlevleri farklı olan dört alt yetisinden söz etmiş olur: Sezgisel, dedüktif, indüktif, açıklayıcı (abductive) ki bu son ikisi Sosa tarafından “genişleten akıl” olarak adlandırılır. Sosa, Descartes gibi dedüksiyon ve sezgiye çok geniş rol vermez, dar bir rol verir. Bununla birlikte, görüldüğü gibi, Sosa’da da bu

66 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.230.

67 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.231.

68 Aklın bu alt yetisinin iki formunda argümanın sonucu öncül ya da öncülleri aşan, *genişleten* bir yapıya sahip olduğu için bu adı almıştır. Bu iki yetinin yanılabirlik olması ise öncül ya da öncüllerin sonucu gerektirmemesi, bir diğer ifadeyle, argümanın geçerli olmamasından kaynaklanır. Öte yandan, genişleten akıl, intikal yetisidir; çünkü o, bizi bir inançtan başka bir inanca götürür.

69 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.231-2.

iki yeti yanılmazdır. Sosa, kendi yeti epistemolojisini Kartezyen yeti epistemolojisi ile şöyle karşılaştırır:

Böylece içerik olarak olmasa da yapısal olarak erdem perspektivizmi Kartezyendir. Radikal rasyonalizm, ...sadece (rasyonel) sezgi ve dedüksiyonu (hafıza ile birlikte) benimser ve bu yetiler bakımından bütün bilgiyi geçerli kılmak ister; işte bu büyük Kartezyen proje. Erdem perspektivizmi induktif ve abdüktiv akıl yürütmenin yansıra, sezgi ve dedüksiyonla beraber, algı ve iç gözlemi de benimser. Bütün bu yetileri memnuniyetle kullanarak o, aynı zamanda, tanıklık yoluyla kişinin epistemik toplumunun yardımını da kabul eder.⁷⁰

“Rasyonalizm tarafından yanılmaz (infallible) yetiler şart koşulmuştur. Ancak *mükemmel* güvenilir kesinliği ile birlikte saf rasyonalizm başarısız bir epistemolojidir. Daha gerçekçi ardıl bugün dikkatimizi gerektiriyor: *Güvenilircilik* bir inanç ancak ve ancak güvenilir bir şekilde doğruyu veren ve yanlıştan sakındıran bilişsel bir süreç tarafından üretilmiş ya da desteklenmiş ise epistemik olarak gerekçelendirilmiştir [diyen] görüştür.”⁷¹

İnsanlık (prensipte dahi olsa) aklın bütün realiteye yanılmaz erişim sağlayacağı konusunda kendisini pohpohlayamaz; ancak algısal irdeleme ile birlikte rasyonel bağdaşım için dürtülerimize hala güveniriz (gerçekte başka bir seçeneğimiz de yok).⁷²

Bugün Sosa tarafından temelci mükemmel kesinliğin alternatifinin güvenilirlik olarak zikredilmesi önemlidir. Zira güvenilir bir tez olarak erdem perspektivizmi yetilerimizin güvenilir bir şekilde, çoğunlukla doğruyu vermesini gerekçelendirme ve bilgi için yeterli görür. Sosa erdem perspektivizmi, bilgi ve gerekçelendirme kaynağı olarak Kartezyen yanılmaz iki akla yanılabilir iki akıl daha ilave eder. Bu iki yetinin yanına algı, iç gözlem, hafıza ve yeti olmayan bir toplumsal bir kaynak olan tanıklık da ilave eder o. Radikal rasyonalizmde tek başına sezgisel akıl ve dedüktif akıl gerekçelendirme ve bilgi kaynağı olarak kabul edilirken, Sosa erdem epistemolojisinde, hafıza ile birlikte diğer ilave edilen yetiler de bir gerekçelendirme ve bilgi kaynağıdır. İkinci pasaja göre, erdem epistemolojisi,

70 Sosa, “Reflective Knowledge in the Best Circles”, s.423.

71 Sosa, “Knowledge and Intellectual Virtue”, s.237.

72 Ernest Sosa, “The Coherence of Virtue and the Virtue of Coherence”, *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s.212, 213. İtalikler metinde yoktur.

Kartezyen epistemoloji gibi, tam, mükemmel, yanılmaz yeti tasavvuruna sahip değildir. Rasyonalizmin bugün en gerçekçi ardılı olan güvenilircilik erdem epistemolojisini domine eder. Erdem epistemolojisi güvenilirciliğin bir formu olarak yetilerin mükemmel bir şekilde, tam yanılmazlığını değil yüksek oranda doğruyu vermesini yetinin erdemini, mükemmelliğini sürdürmesi için yeterli görür. Buna göre, Sosa içsel/dışsal çeşitli faktörlerle yanılmaya izin verir. Mükemmel Kartezyen güvenilir kesinliği bir tarafa bıraktığımızı göre, elimizde yanılabilir bağdaşıma güvenmekten başka bir şey yoktur.

Sosa bir tür yeti yanılmazlığını savunduğuna göre, gündelik hayatta bile fark ettiğimiz hataları nasıl anlamalıyız? Y yetisine atfedilen *yanlış* zahiri inancın gerekçelendirilmiş ise gerekçelendirme kaynağı nedir? Mükemmel bir hafıza, dedüksiyon ve sezgi yetisine sahip olan kişi bile çeşitli vesilelerle bu yetilere *zahiren* atfettiği inancı konusunda yanılabilir. Sosa'nın verdiği örnekle, mükemmel hafızaya sahip kişi, gerçekte Locke'ın yazdığı *An Essay Concerning Human Understanding* adlı eseri Hume'a ait bir eser olarak hatırlarsa, bu durum bu yetinin yanılabilirliğini göstermez mi? Daha da önemlisi, bu kişinin yanlış inancı nasıl gerekçelendirilmiş olacaktır? Sosa, bu durumda, söz konusu yanlış inancın *hakiki* (true) hafızanın, hakiki dedüksiyonun ve hakiki sezginin çalışmasından çıkmadığına dikkatimizi çeker ve sorar "Niçin hatalı inancı söz konusu hakiki mükemmel dedüktif kabiliyete atfediyoruz da, örneğin, dikkatsizlik sebebiyle pot kırmaya atfetmiyoruz?" Ancak burada önemli bir sorun belirir: Eğer yanlış inanç ona karşılık gelen kaynağa (örneğin, gerçek dedüktif akla) ait değilse nasıl *gerekçelendirmeye* sahip olabilir?⁷³ Kişinin zahiren hafızaya atfettiği ve fakat gerçekte doğru olmayan P inancının gerekçelendirilmiş olduğunu söylüyorsak, yanlış P inancı gerekçelendirmesini nereden alır? Gerekçelendirme kaynağı Y yetisi olamayacağına göre nedir? Sosa burada akılcı bir hamle ile söz konusu durumlardaki hatayı ve *gerekçelendirme kaynağını* ilgili inancın karşılık geldiği Y yetisine değil yukarıda sözü edilen başka bir yetiye atfeder:

73 Sosa, "Knowledge and Intellectual Virtue", s.232; Sosa, "Intellectual Virtue in Perspective", s.279.

Her bir durumda, söz konusu gerekçelendirme, aşağıda gösterildiği gibi, makul bir şekilde bağdaşım arayan (coherence-seeking) *genişleten akla* atfedilebilir. Her bir durumda, söz konusu özne, (a) istidadının (gift) ve ilgili Y yetisinin ve onun güvenilirliğinin farkındadır; (b) Y yetisine gerekçelendirilebilir bir şekilde atfettiği bir İ inancı ile kendisini bulur; (c), (a) ve (b)'nin temeline dayanarak İ inancını gerekçelendirilebilir bir şekilde sürdürür. Bunların hepsi İ inancının yanlışlığı ile uyumludur. Böylece *zahiri* hafıza, dedüksiyon ve sezginin kişiyi yanıltması dolambaçlıdır; buna rağmen mütakabil yetilerin yanlışlığı ile uyumludur.⁷⁴

Bu durumda, Sosa'ya göre, yanlış inancın kaynağı, ilgili yeti değil *bağdaşım arayan akıldır*, daha tam ifadeyle, ya induktif akıl ya da C. S. Peirce ile öğrendiğimiz abdüktiv (abductive, açıklayıcı, geri bildirimsel) akıldır ki yukarıda da işaret ettiğim gibi, Sosa bu iki aklın toplamına genişleten akıl, der. *Zahiri* hafıza, *zahiri* dedüktif akıl ve *zahiri* sezgisel akıl kişiyi yanlışla sürüklemiş olsa da gerçekte bu yetiler yanlıştan sorumlu değildir, bu bir yanılsamadır; bir diğer ifadeyle, söz konusu yanlış inanç gerçekte Y yetisinin yargısı değildir. Sosa'nın tasvir ettiği bu durumda i) öznenin ilgili Y yetisi gerçekte hala güvenilirdir, ii) İ inancının söz konusu koşullarda Y yetisine atfı makuldür ve bu nedenle, iii) özne, inancının doğru olması gerektiği sonucuna ulaşır.⁷⁵ Anlama peşindeki kapsamlı bağdaşım arayışı ve "güvenilirlik" bir yetiyi ya da yöntemi entelektüel olarak erdemli kılar.⁷⁶ Öyleyse bu üç koşula göre, Y yetisinin daha az da olsa erdemini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Bütün bu koşullar, öznenin, İ inancının gerekçelendirilmesine yeter. Gerçekte Locke'ın yazdığı eseri Hume'a ait olarak hatırlasam bağdaşım arayan genişleten aklın burada ya bir induktif temelden hareketle ya da en iyi açıklama olarak bu tercihi yaptığını ve bunu hafızaya aitmiş gibi gösterdiğini düşünebiliriz. Böylece *zahiri* hafıza yanlışla da özne Y yetisinin güvenilirliğinin farkında olduğu gibi gerekçelendirilebilir bir şekilde bu inancı Y yetisine atfedebilir. Öyleyse hafıza ve hafıza inancı arasında çıkarımsal, deneysel ilişki yanlış inanç durumunda söz konusu değildir.

74 Sosa, "Knowledge and Intellectual Virtue", s.232. İtalikler metinde yoktur.

75 Sosa, "Knowledge and Intellectual Virtue", s.233; Sosa, "Intellectual Virtue in Perspective", s.280, 281.

76 Sosa, "The Coherence of Virtue and the Virtue of Coherence", s.192.

Sosa'ya göre, bir bilişsel yetiye ya da erdeme sahip olmak yanılmazlığı gerektirmez. O burada gerekenin, güvenilirlik teorisi gereği, iyi bir başarı oranı olduğunu düşünür. Eğer bilgide mükemmel bir başarı oranı istenirse, bunun ayırıcı olmayacağını, burada güvenilirlikten, grup üyeleri arası haberleşmeden söz edemeyeceğimizi savunur.⁷⁷ Böylece Sosa, ilginç bir biçimde, hata payının toplumsal iletişim için önemli olduğunu, insan teklerini diğerinden ayırmak için ayırt edici bir unsur olduğunu düşünür.

Sosa oldukça özet bir biçimde entelektüel erdemlerin öznenin bilmesine ne yaparak katkıda bulunduğu konusunda şöyle der:

Güçler ya da yetiler ne yapar ki ardından bir öznenin bilmesine ya da epistemik gerekçelendirmeyi elde etmesine olanak verir? Muhtemelen, onlar, belli bir konu alanında, doğruyu yanlıştan ayırt etmek ve söz konusu alanda doğruyu elde edip yanlıştan sakınmak için güçler ya da yetilerdir. En azından normal olarak, kişinin olağan doğal ortamında ya da en azından olağan koşullarda, kişinin gücü ya da yetisi muhtemelen kişiyi öyle kılmalı ki bu tarz kararlar alırken, söz konusu meselelerle ilgili, kişi doğruya inanır yanlışta inanmaz.⁷⁸

Öyleyse, bilişsel erdemlerimiz, A alanında, K koşullarında, doğru ve yanlış ayırt etme, doğruyu elde etme ve yanlıştan sakınma fiillerini öznenin gerçekleştirmesine olanak vererek bilgiyi, en azından, gerekçelendirmeyi verir. Öyleyse, insani entelektüel erdemler, bilişsel bir başarı elde etme fiilini gerçekleştirirler. Burada bilişsel başarının ölçüsü, normal şartlarda, çoğunlukla doğruyu elde etmek, bir diğer ifadeyle, kişinin içinde yaşadığı epistemik toplumunun ortalamasında yüksek bir başarı oranıdır.

Sonuç

Erdem etiğinden hareketle bir erdem epistemolojisi savunan çağdaş analitik filozoflardan Ernest Sosa'nın ilk kilometre taşı "entelektüel erdem" kavramıdır. 1980 yılında bilginin yapısına dair teoriler olan temelcilik ve bağdaşımcılık arasındaki ezeli sorunu tartışan Sosa, her iki görüşün de gerekçelendirme teorilerinde asli zaafı olduğunu ve bu sorunların ancak yeni bir kavramla, görüşle çözülebileceğini savunmuştur. O, 1980 yılında entelektüel erdem kavramını böylesine bir bağlamda -temelci ve bağdaşım-

77 Sosa, "Intellectual Virtue in Perspective", s.275.

78 Sosa, "Knowledge and Intellectual Virtue", s.236; karşı. Sosa, "Intellectual Virtue in Perspective", s.274, 276.

cı gerekçelendirme teorilerinin saf halinin başarısızlığı bağlamında- çağdaş epistemoloji literatürüne sunmuştur. Bu kavramı ve erdem etiği ile beraber bir erdem epistemolojisi versiyonunu kadim felsefede Aristoteles'in savunduğunu biliyoruz. Entelektüel erdem ne olduğu, mahiyeti üzerinde felsefe tarihi diyalektiğinin doğal bir sonucu olarak derin farklılıklara sahip biri kadim diğeri çağdaş iki filozof, belki ancak, içerik olarak değil, yapısal olarak benzerliklere sahiptir. En açık farklılıklardan biri, algının, hafızanın, indüktif ve abdüktif aklın ne Aristoteles'te ne Descartes'ta bir bilgi ve gerekçelendirme kaynağı olarak kabul edilmemesidir.

Sosa'nın çöken Kartezyen radikal rasyonalizme alternatif olarak gördüğü (Goldmancı) güvenilirli gerekçelendirme teorisi, onun entelektüel erdem kavramını da belirler. Entelektüel erdem P'yi K, A, Ç, ve G'den bağımsız olarak kavrayabilecek bir yeti değildir; o halde, o, bağlamsal ve bağıl bir yetidir. İkinci güvenilirli unsur, Goldman'ın "nedensel bilme teorisi" özellikle algı yetisine doğrudan içerik veren güvenilirli bir unsurdur. Üçüncüsüne göre, bir yeti radikal Kartezyen rasyonalizmin savunduğu gibi mükemmel, dedüktif geçerlilikte bir bilgi verdiğinde değil çoğunlukla, yüksek bir başarı oranı ile bilgi verdiğinde erdemini muhafaza etmiş sayılır. Buna göre, Sosa, mükemmel yeti yanılmazlığını değil bir *yeti güvenilirliciliğini* savunur; güvenilirlik bir yetiyi ya da yöntemi entelektüel olarak erdemli kılar; bir başka ifadeyle, yetiler doğru girdilerden doğru çıktılar verdikleri oranda erdemlidirler. O halde, Sosa'nın entelektüel erdem tasavvuru, metin içinde ayrıntıları verildiği gibi, çeşitli içsel ve dışsal faktörler sebebiyle yanılmaya izin verir. Ancak normal şartlarda, S'nin doğal ortamında, S, büyük bir başarı ile entelektüel erdem sebebiyle doğruya inanır. Bu çerçevede Sosa, çeşitli içsel ve dışsal faktörler sebebiyle, dış algının, indüktif ve abdüktif aklın toplamı olan *genişleten aklın* yapısı gereği yanılabilir yetiler olduğunu, hafıza, iç gözlem, sezgisel akıl ve dedüktif aklın yanılmaz yetiler olduğunu savunur.

Güvenilirli ve dışsalıcı bir kavram olan entelektüel erdem bir gerekçelendirme ve bilgi kaynağı, dayanağı olması da son derece önemlidir. Bir doğru inanç ancak entelektüel bir erdeme dayanıyorsa ya da onun oluşturduğu bir inançsa epistemik bir otoriteye (gerekçelendirme, güvence) sahip olacaktır. Ki Sosa'nın savunduğu iki tür bilgi formundan ilki olan "hayvani bilgi", otomatik bir girdi-çıkı ilişkisi ile entelektüel erdem tarafından elde edilen doğru inançtır.

Öz

Ernest Sosa ve Entelektüel Erdemler

Modern/Çağdaş erdem epistemolojisinin kurucusu olarak kabul edilen çağdaş analitik filozoflardan Ernest Sosa, söz konusu epistemolojisinin en temel iki kavramından biri olan entelektüel erdem kavramını, temelcilik ve bağdaşımcılık arasındaki “ezeli” sorunu tartışırken söz konusu sorunlara bir çözüm olarak 1980 yılında çağdaş epistemoloji literatürüne kazandırmıştır. Bilgisinin yapısına dair yukarıdaki iki teori, birleşik bir gerekçelendirme teorisine sahip değilken, entelektüel erdem, nihai bir gerekçelendirme ve bilgi kaynağı olarak birleşik bir teori verir. Modern Kartezyen akılcılığın başarısızlığından sonra, Sosa’nın onun iki alternatifinden biri olarak gördüğü güvenilircilik, entelektüel erdem kavramını da belirler. Güvenilirci ve dışsalcı bir kavram olan entelektüel erdem, S’nin belli K koşullarında, belli A önermeler alanında, çoğunlukla doğruyu elde ettiği ve yanlıştan kaçındığı doğruluğa vesile olan bir eğilim ya da yetenektir. Sosa’nın iki bilgi formundan ilki olan hayvani bilgi, bir yeti ya da entelektüel erdem yoluyla inanmakla gerçekleşir. O halde entelektüel erdem bir gerekçelendirme ve bilgi kaynağıdır. Onun yeti güvenilirciliğine göre, iç gözlem, hafıza, dedüktif ve sezgisel akıl yanılmazken, dış algı, indüktif ve abdüktif aklın toplamı olan “genişleten akıl” ise yanılabilir. O halde, ona göre, bir bilişsel yetiye ya da erdeme sahip olmak mükemmel yanılmazlığı gerektirmez; sadece iyi bir başarı oranını gerektirir.

Anahtar Kelimeler: Ernest Sosa, entelektüel erdem, erdem epistemolojisi, yeti, yetilerin yanılabilirliği, güvenilircilik

Abstract

Ernest Sosa and Intellectual Virtues

Contemporary analytic philosopher Ernest Sosa, who is seen as a founder of a modern/contemporary virtue epistemology, proposed the concept of intellectual virtue, which is one of the two basic concepts of his epistemology, and one of the most important concepts that he introduced to the contemporary epistemology literature in 1980, when he discussed

ongoing problem between foundationalism and coherentism, as a solution to the problems in question. While the two theory about the structure of knowledge do not have a unified theory, intellectual virtue allow a room for a unified theory as a sources of justification and knowledge. After the failure of modern Cartesian rationalism, reliabilism which Sosa sees as one of two alternatives of the rationalism, determines the concept of intellectual virtue. The concept of intellectual virtue which is reliabilist and externalist, is a truth-conducive disposition or ability which states that S would mostly attain the truth and avoid error in a certain field of propositions F, when in a certain conditions C. Animal knowledge, which is one of the two main form of knowledge, is a believing something by way of a faculty or intellectual virtue. Then intellectual virtue is a source of justification and knowledge. According to his faculty reliabilism, while introspection, memory, deductive and intuitive reason is infallible, external perception, ampliative reason that is total of inductive and abductive reason is fallible. According to him, having a cognitive faculty or virtue, therefore, is not require to perfect infallibility but require a good success of ratio.

Keywords: Ernest Sosa, intellectual virtue, virtue epistemology, faculty, fallibility of faculties, reliabilism

Kaynakça

- Alpyagil, Recep, “Virtue in Islam”, *The Handbook of Virtue Ethics*, Stan van Hooft (ed.), (Durham: Acuman, 2014).
- Anscombe, G. E. M., “Modern Moral Philosophy”, *Philosophy*, 33 (1958).
- Aristoteles, *The Nicomachean Ethics*, İngilizce’ye çeviren David Ross; Lesley Brown (ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2009).
- Aristotle, *The Eudemian Ethics*, İngilizce’ye çeviren Anthony Kenny, (Oxford: Oxford University Press, 2011).
- Audi, Robert, “Intellectual Virtue and Epistemic Power”, *Ernest Sosa and His Critics*, John Greco (ed.), (Malden: Blackwell Publishing, 2004).
- Batak, Kemal, “Aristoteles’te Entelektüel Erdemler”, *Felsefe Dünyası*, Sayı: 63, (2016).
- Batak, Kemal, “Ernest Sosa ve Gettier Problemi”, *Ethos*, Sayı: 9 (2), (Temmuz, 2016).
- Batak, Kemal, “Ernest Sosa’nın Erdem Epistemolojisi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 34 (2016).
- Batak, Kemal, “Ernest Sosa’nın Temelci ve Bağdaşımçı Gerekleştirme Eleştirisi”, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı: 21 (2016).
- Fumerton, Richard, “Achieving Epistemic Ascent”, *Ernest Sosa and His Critics*, John Greco (ed.), (Malden: Blackwell Publishing, 2004).
- Goldman, Alvin, “Sosa on Reflective Knowledge and Virtue Perspectivism” *Ernest Sosa and His Critics*, John Greco (ed.), (Malden: Blackwell Publishing, 2004).
- Greco, John, “Virtues in Epistemology”, *The Oxford Handbook of Epistemology*, Paul K. Moser (ed.), (Oxford: Oxford University Press, 2002).
- Greco, John; Turri, John, “Virtue Epistemology”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/epistemology-virtue/> erişim: 12.01.2016.
- Sosa, Ernest, “Intellectual Virtue in Perspective”, *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).
- Sosa, Ernest, “Introduction: Back to Basics”, *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).

- Sosa, Ernest, “Knowledge and Intellectual Virtue”, *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).
- Sosa, Ernest, “Reflective Knowledge in the Best Circles”, *The Journal of Philosophy*, Sayı: 94 (1997).
- Sosa, Ernest, “Reliabilism and Intellectual Virtue”, *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).
- Sosa, Ernest, “The Coherence of Virtue and the Virtue of Coherence”, *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).
- Sosa, Ernest, “The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge” *Midwest Studies in Philosophy* 5, (1980), s.3-25.
- Sosa, Ernest, “The Raft and Pyramid: Coherence versus Foundations in the Theory of Knowledge”, *Knowledge in Perspective, Selected Essays in Epistemology*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).
- Sosa, Ernest, *Reflective Knowledge: Apt Belief and Reflective Knowledge*, Cilt: II (Oxford: Oxford University Press, 2011).